

Володимир Босько. Юні літа Левка Бронштейна (Троцького).

Майже до 18 років я був міцно прив'язаний до Янівки...
У перші роки дитинства вплив села був всесильним.

Л. Троцький.

Моя минулорічна публікація про "невідомого" Троцького, судячи з відгуків, не пройшла непоміченою. А отже, сподіваємось, що її мети досягнуто; досить нам сприймати Левка Давидовича виключно у чорних кольорах. Так, він дійсно є однією з найскладніших та найсуперечливіших постатей всесвітньої історії, але й не менш яскравою. Та й де ви бачили у всьому бездоганних чи святих "хірургів історії"? А саме ця невдячна роль дісталася Троцькому: спочатку творцеві Жовтневої революції, а потім борцеві з породженням нею тоталітарним режимом. Мусимо нарешті визнати: Троцький — відомий уродженець України, наш співвітчизник, а Єлисаветградщина — земля, яка його сформувала. Адже навіть його псевдонім Троцький, відомий усьому світові, український за походженням. Так би мовити, "українськість Троцького" не викликає сумніву. Про це сам Лев Давидович розповідає у книзі спогадів "Моє життя", перекладеній на десятки мов. Переповідати мемуари Троцького потреби, звісно, немає. А от прокоментувати та доповнити деякі епізоди, мимохіть згадані Левком Давидовичем, все ж спробуємо. Зрештою, де, як не на батьківщині Троцького, маємо знати про нього якомога більше?

- Дитячі університети.
- Перша школа.
- Брати і сестри.
- Путівка в літературу.
- Путівка в революцію.
- "Столиця світу" — Єлисаветгад.

Дитячі університети.

Народжений в українських степах в єврейській родині, Левко Бронштейн мав дитинство, характерне для сільського хлопчика.

Рід Бронштейнів — вихідців з Полтавщини — у пошуках кращої долі на початку ХІХ століття переселився на Єлисаветградщину, щоб зайнятися землеробством. Разом з іншими євреями вони заснували тут сільськогосподарську колонію Громоклій (за назвою місцевої річки, притоки Бугу). Як свідчить Єврейська енциклопедія, у 1898 році тут мешкало 254 євреї-землероби.

1879 рік, коли народився Левко, був особливим у житті його батьків. Саме цього року Давид Леонтійович став власником сільця Янівки, розташованого за чотири версти від Громоклея, та 300 десятин землі. Як і більшість хлопчиків його віку, Левко любляв ловити за допомогою розплавленого воску на нитці, що опускалась в нірку, павуків-гарантулів; брав участь разом із водовозом у полюванні на ховрахів. За кожного знищеного гризуна земство платило копійку. Щоб отримати гроші, слід було пред'явити лапки тварини. Спочатку, згадує Лев Давидович, приймалися хвости, але хитруни навчилися вирізати із однієї шкірки до десяти хвостів.

На Пасху Левко отримував від тітки Раїси дві гарні писанки, якими грався з ровесниками у "цок", — чия виявиться міцнішою, а на Різдво були ряжені та вертеп. Тривалий час Бронштейни жили у звичайній хаті під соломою з незліченною кількістю пташиних гнізд у стрісі. То вже значно пізніше, коли Левкові виповнилося 17 років, батько побудував двоповерховий цегляний будинок під залізом, новий кам'яний млин. Жовтнева революція застала Давида Леонтійовича багатою людиною. Назавжди у пам'яті Льва Давидовича залишилися улюблені вислови батька українською мовою, які він наводить в автобіографічній книзі. "Хай ще полежить, зерно їсти не просить", "Я грошей не люблю, але я не люблю, коли їх нема. Біда, коли грошей треба, а їх немає", "Та я щось не чув, щоб була озима нікополіка. Може, у кого є, а в мене нема. У мене — сандо-мирка..."

У 1921 році, коли батько, врятувавшись від білих та червоних, дістався до нього в Кремль, Лев Давидович жартома нагадав йому його вислів, що "царських порядків ще на триста років вистачить". На що Давид Леонтійович "...лукаво посміхнувся і відповів по-українськи: "Нехай на сей раз твоя правда старіша".

Перша школа.

Початкову освіту впродовж декількох місяців 1886 року Левко здобував у Громоклівській школі, де його навчали російській мові, арифметиці та початковим знанням про Біблію. Перший учитель на прізвище Шуфер навчив його читати та писати, за що він зберіг про нього вдячний спомин. Щойно навчившись писати, семирічний Левко почав складати вірші та разом з двоюрідним братом Сенею Ж-ським видавати журнал. Левко навіть спробував записати "ті особливі слова, які чув у майстерні та на кухні і котрих в родині не вживали". Вони спокушали хлопця своєю забороненістю. Та коли його "вправи" помітила старша сестра і мати наполягла, щоб Левко показав написане, він заліз під диван і, палаючи від сорому та давлечись слізьми, розірвав папірець на дрібні шматочки.



Пам'ятник на могилі Анни Леонтівни Бронштейн

У 1888 році Левка відправили учитися до Одеського реального училища Св. Павла. Вперше за дев'ять років хлопчик надовго полишав рідну домівку. Це була надзвичайна подія. "Прощались довго, — згадує Троцький, — плакав я дуже, плакала мати, плакали сестри, і тут я вперше відчув, як дорога мені Янівка з усіма, хто в ній". Це зворушливе, сентиментальне зізнання Лев Давидович зробив на п'ятдесятому році життя у вигнанні.

Брати і сестри.

Лев Давидович мав старших від себе брата Олександра та сестру Єлисавету, наймолодшою в родині була сестра Ольга. Ще четверо його братиків та сестричок повмирали немовлятами. Олександр Бронштейн навчався в Єлисаветградському реальному училищі, там же впродовж декількох місяців пробував оволодіти грою на скрипці. Про те, як склалася доля Олександра та сестри Єлисавети, котра, ймовірно, навчалася у Бобринці, нічого певного сказати поки що не можемо. Інша справа — Ольга Бронштейн. Вона стала дружиною відомого більшовика Льва Каменева (1883-1936), що займав керівні посади в партії та уряді. Як пише історик М. Васецький, "з усіх Бронштейнів вона пішла з життя останньою (розстріляна в Орловському Централі в 1941 році при відступі Червоної Армії)".

Троцький згадує, що коли старші брат і сестра приїздили на канікули, вечорами влаштовувалися домашні читання, вони грали з батьками в карти у підкидного дурня.

Путівка в літературу.

Певно, зайве нагадувати той загальновідомий факт, яким неперевершеним оратором був Лев Давидович. Як правило, переважна більшість ораторів позбавлена літературного хисту, але Троцький — виняток. Луначарський вважав Льва Давидовича "найвидатнішим оратором свого часу, а його книги та статті — застиглою промовою". Наш земляк володів даром однією фразою, що тяжіє до афоризму, викласти суть думки. Ось, наприклад, як він коментує весь трагізм стосунків між Сталіним та старими більшовиками, оголошеними "ворогами народу": "Із 12 апостолів Христа один Іуда виявився зрадником. Проте коли б він захопив владу, зрадниками назвав би інших одинадцять апостолів". Літературна спадщина Троцького (книги, статті, листи) величезна за обсягом і навряд чи вміститься в сотню томів. Є серед них справжні шедеври публіцистики та політичної прози, зокрема "Історія російської революції", що відзначається "кінематографічністю" викладу.

А починалося захоплення літературою у дитинстві. Серед особливо пам'ятних зустрічей, що вплинули на його формування, Троцький детально зупиняється на одній. Родину Шпенцерів, у яких жив реаліст Левко, часто відвідував Сергій Іванович Сичевський, "старий журналіст, романтик та відомий на півдні знавець і дослідник Шекспіра. Це була обдарована людина, яку згубив алкоголь".

Сергій Іванович одного разу запропонував Левкові написати твір, порівнявши поезії "Поет і книгопродавець" Пушкіна та "Поет і громадянин" Некрасова. Через годину Левко удостоївся похвали від справжнього письменника, яка запам'яталась на все життя: "Та ви послухайте тільки, що він написав, який молодчина: «Поэт жил с любимой им природой, каждый звук которой, и радостный, и грустный, отражался в его сердце». Коротку біографічну довідку про людину, що першою оцінила здібності до літератури хлопчика Бронштейна, можна знайти в "Літературному словникові Кіровоградщини" (1995): "Публіцист та літературознавець Сергій Іванович Сичевський (1840-1890) народився в Єлисаветграді. За участь у революційному русі був ув'язнений в Петропавлівській фортеці, згодом його вислали до рідного міста. Співпрацював Сичевський у газетах "Херсонские губернские ведомости", "Одесский вестник" та інших. Він — автор книги "Уильям Шекспир. Лекции" (1892)". От поки що і все про цю непересічну особистість, яка справила на юного Левка незабутнє враження.

Путівка в революцію.

Переломним у своєму житті Троцький називає 1896 рік, коли він рік навчався в Миколаївському училищі: "Батько хотів, щоб я став інженером. А я ще вагався між чистою математикою, до якої відчував велике тяжіння, та революцією, котра поступово оволодівала мною". Навесні 1897 року Левко Бронштейн створює в Миколаєві "Південно-російський робітничий союз" — першу соціал-демократичну організацію у Миколаєві, а уже в січні 1898 року його вперше арештовують.

Народницькими та соціалістичними ідеями "перехворіла" майже вся тодішня молодь, та професійними революціонерами ставали одиниці. Хто знає, можливо, "одужав" би й 17-річний Лев Бронштейн, коли б слідство у його справі вела інша людина, її прізвище у спогадах Троцького виринає лише один раз: "...Я встиг через вікно дізнатися про отримання жандармами пакета з моїми паперами і тому легко розладнав план підполковника Дремлюги, який намагався влаштувати мені пастку..." Знайоме прізвище, чи не так? Це ж він, Дремлюга, відзначився, коли у 1884 році вів справу членів єлисаветградського гуртка

"Громади". Одна із його жертв — Олександр Тарковський згодом писав: "Слідство у справі гуртка "Громади" велось надзвичайно довго. Жандармський ротмістр Дремлюга та прокурор окружного суду Сергеев хотіли вислужитися і створити грандіозну справу, а тому й тягли її, витискуючи весь матеріал, який тільки міг бути. Лише у 1887 році, через три роки після початку, завершилась "єлисаветградська справа". Десять найактивніших громадівців були заслані до Сибіру — хто на три, хто на п'ять років. Цього разу Дремлюга, маючи єлисаветградський досвід боротьби з революційне настроєною молоддю, впорався зі слідством за два роки: Бронштейна зіслали на чотири роки до Східного Сибіру.

"Столиця світу" — Єлисаветград.

Хто читав роман "Втеча" відомого письменника-емігранта Марка Алданова, напевно ж, запам'ятав глузливо-іронічну репліку одного з персонажів: "Я нічого не маю проти найглухішої провінції, але все-таки смішно, що Симбірськ оголосив себе містом-світочем, а Єлисаветград — столицею світу". Очевидно, Симбірськ згадано тому, що в ньому народився Ленін, а Єлисаветград, виходить, — шпилька на адресу Троцького? Саме так! Відреагувати таким чином письменника Алданова надихнув сам Троцький, коли у спогадах про дитинство зазначив: "Жодна із столиць світу — ні Париж, ні Нью-Йорк — не справила на мене опісля такого враження, як Єлисаветград..."

Тим прикріше, що зв'язки юного Бронштейна з нашим містом досі не досліджено. Поза сумнівом, Левко бував у Єлисаветграді не раз. Адже його батько "під Єлисаветградом орендував землю у барині Т-кої", тут у місцевому реальному училищі навчався старший брат Олександр. Відвідуючи Єлисаветград, Бронштейни десь же мали зупинятися: можливо, у родичів, а може, навіть мали у місті власний будинок?

Та хоч як там було, настав нарешті час повернути Троцького із вигнання на рідну землю.

А навіщо, скажете? Нам ще троцькізму в Україні не вистачало! Не треба Троцького ідеалізувати! Згоден, але й оцінювати сьогодні його особистість на рівні "Короткого курсу ВКП(б)" Сталіна означає дивувати весь цивілізований світ. А він його сприймає зовсім не так, як ми. У світовому бестселері Нормана Дейвіса "Європа. Історія", нещодавно перекладеному в Україні, Троцького включено до списку ста п'ятдесяти семи авторів найвидатніших книг людства (так званий "чиказький канон західної цивілізації"). Навіть вороги Троцького визнавали: "Тричі сучий син, проте найвидатніший єврей з часів Ісуса Христа". Тож і не дивно, що музей Троцького у столиці Мексики — один з найвідвідуваніших у світі. Цілком очевидно, коли б у нас з'явилося бажання спорудити на батьківщині Льва Давидовича музей його імені та пам'ятник жертвам тоталітарного режиму, то світова спільнота не відмовилась би допомогти і ми отримали б надзвичайно привабливий туристичний маршрут.